

КӨШІ-ҚОН САЯСАТЫНЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕМЕЛЕРІ: ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУДЫҢ СЫН-ҚАТЕРЛЕРІ МЕН ШЕШІМДЕРІ

Карина НЕВМАТУЛИНА	<i>PhD, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, carisha_07@mail.ru, https://orcid.org/0000-0003-0839-9071</i>
Саян ШАКЕЕВ	<i>экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, sayan.79@mail.ru, https://orcid.org/0000-0001-6119-1777</i>
Сая АБЕУОВА	<i>экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, sayaabeuova@mail.ru, https://orcid.org/0000-0002-3384-2998</i>
Гульнар БАЙГОЖИНА	<i>PhD, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан, gulnara_2007@inbox.ru, https://orcid.org/0000-0001-7779-9509</i>
Абдумалик КАДИРОВ	<i>Экономика ғылымдарының докторы, Ферғана мемлекеттік техникалық университеті, Ферғана, Өзбекстан, abdumalikkadirov84@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-2384-5271</i>

Қолжазбаның редакцияға түскен күні: 09/06/2025

Қайта өңделген күні: 22/09/2025

Қабылданған күні: 25/09/2025

DOI: 10.52123/1994-2370-2025-1537

ӨЖЗ14.74

ҒТАХТК 06.77.65

Аңдатпа. Мақала көші-қонның қазіргі жағдайын талдауға және жаһандық өзгерістер жағдайында тиімді көші-қон саясатын әзірлеуге арналған.

Көші-қонды тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу құралы ретінде тиімді пайдалану үшін көші-қон саясатына көзқарастарды өзгерту, елдер мен мүдделі тараптардың өзара іс-қимылын күшейту, сондай-ақ деректерді жинау мен талдауға жаңа тәсілдерді енгізу қажет.

Авторлар мигранттардың әртүрлі санаттары, соның ішінде экономикалық мигранттар, босқындар және «мәселелі» мигранттар үшін олардың дағдылары мен тағайындалған елдердің қажеттіліктерін ескере отырып, сараланған стратегияны ұсынады.

Ғылыми деректерді интеграциялау, көші-қон ағындарының жаңа модельдерін дамыту және көшіп-қонушылар үшін өкілдік жүйелерін қалыптастыру қажеттілігі атап өтіледі, бұл өзгермелі демографиялық және әлеуметтік-экономикалық шындықтар жағдайында көші-қон саясатын қабылдау және бейімдеу үдерісін едәуір жақсартуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: көші-қон, экономикалық мигранттар, көші-қон ағындарын басқару, көші-қон саясаты, қабылдаушы ел, интеграция, халықаралық қауымдастық

Аннотация. Статья посвящена анализу современного состояния миграции и разработке эффективной миграционной политики в условиях глобальных изменений.

Для эффективного использования миграции как инструмента для достижения целей устойчивого развития необходимо изменить подходы к миграционной политике, усилить взаимодействие стран и заинтересованных сторон, а также внедрить новые подходы к сбору и анализу данных.

Авторы предлагают дифференцированную стратегию для разных категорий мигрантов, включая экономических мигрантов, беженцев и так называемых «проблемных» мигрантов, с учетом их навыков и потребностей стран назначения.

Подчеркивается необходимость интеграции научных данных, развития новых моделей миграционных потоков и формирования систем представительства для мигрантов, что позволит значительно улучшить процесс принятия решений и адаптации миграционной политики в условиях изменяющихся демографических и социально-экономических реалий.

Ключевые слова: миграция, экономические мигранты, управление миграционными потоками, миграционная политика, принимающая страна, интеграция, международное сообщество

Abstract. The article is dedicated to analyzing the current state of migration and developing an effective migration policy in the context of global changes.

To effectively use migration as a tool for achieving sustainable development goals, it is necessary to change the approaches to migration policy, strengthen cooperation between countries and stakeholders, and introduce new methods for data collection and analysis.

The authors propose a differentiated strategy for different categories of migrants, including economic migrants, refugees, and so-called "problematic" migrants, taking into account their skills and the needs of destination countries.

The article emphasizes the need to integrate scientific data, develop new models of migration flows, and establish representation systems for migrants. These measures will significantly improve decision-making processes and the adaptation of migration policy in response to changing demographic and socio-economic realities.

Keywords: migration, economic migrants, migration flow management, migration policy, host country, integration, international community

Кіріспе

Әлем халқының шамамен 3,6% - ы өз елінен тыс жерде тұрады [1]. Бұл көрсеткіш жаһандану мен адам ресурстарының халықаралық алмасуының ажырамас бөлігіне айналған трансшекаралық көші-қонның ауқымын көрсетеді. Қазіргі көші-қонның негізгі ерекшеліктерінің бірі оның көп қырлы және күрделілігі болып табылады: мигранттар көшу себептері бойынша ғана емес, сонымен қатар білім деңгейі, кәсіби дағдылары, жасы, жынысы, құқықтық мәртебесі, сондай-ақ қабылдаушы қоғамдағы интеграция дәрежесі бойынша ерекшеленеді. Мұндай әртараптандыру көші-қон үдерісін саяси, экономикалық және әлеуметтік климаттың өзгеруіне ерекше сезімтал етеді.

Мигранттардың шыққан және тағайындалған елдері – ең аз дамығаннан жоғары дамығанға дейін, экономикалық дамудың барлық деңгейлерін қамтиды. Сонымен қатар, көптеген мемлекеттер бір уақытта донор ретінде де, көші-қон ағындарының реципиенттері ретінде де әрекет етеді, бұл теңдестірілген және тұрақты көші-қон саясатын қалыптастыру міндетін одан әрі қиындатады. Бұл халықаралық ынтымақтастық пен саясатты үйлестіруді қазіргі жағдайда ерекше өзекті етеді.

Көші-қон миллиондаған адамдардың өмір сүру деңгейін жақсартуға, экономикалық мүмкіндіктерді кеңейтуге және мәдени алмасуды ынталандыруға ықпал ететін тұрақты дамудың орталық факторларының біріне айналуға тиімді басқару жағдайында көші-қон Біріккен Ұлттар Ұйымы жариялаған Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететін әлеуметтік-экономикалық прогрестің қуатты тұтқасына айналуы мүмкін.

Алдағы онжылдықтарда жұмыс күшін донор елдер үшін де, реципиент елдер үшін де, көші-қон барған сайын қажет болады. Жаһандық демографиялық және экономикалық теңгерімсіздіктер, табыс теңсіздігі, жекелеген аймақтардағы тұрақсыздық, қарулы қақтығыстар, өмір сүру жағдайларының нашарлауы және климаттың өзгеруі көші-қон ағындарының негізгі драйверлеріне айналуға. Осыған орай, Қазақстанның көшіп-қонушылардың көші-қоны мен транзиті сияқты ел ретіндегі рөлі өңірлік және халықаралық контексте барған сайын маңызға ие болып отыр.

Көші-қон ағындарының сипаты өзгеруде. Егер бұрын дамушы елдерден дамыған елдерге еңбек көші-қоны басым болса, бүгінде күрделі үдерістер байқалады: айналмалы көші-қон, кәсіптік эмиграция, студенттердің көші-қоны, мәжбүрлі көші-қон және т. б. Сонымен қатар, табысы жоғары және орташа елдерде халықтың демографиялық құлдырауы мен қартаюы байқалады, бұл еңбек ресурстары мен адами капитал үшін бәсекелестікті күшейтеді.

Мысалы, дамыған экономикаларда 65 жастан асқан адамдардың үлесі 2025 жылы 20% - ға жетті және болжауларға сәйкес, бұл үрдіс жалғасады деп болжануда. Бұл зейнетақы жүйелеріне, денсаулық сақтау саласына және бюджетке үлкен ауыртпалық түсіреді. Орташа табысы бар елдерде бала туудың қарқынының төмендеуі байқалады, және де ол халықтың ерте қартаю қаупін арттырады. Сонымен қатар, табысы төмен елдерде халық саны қарқынды өсуде, бірақ та бұл елдерде көбінесе жұмыс орындары мен әлеуметтік инфрақұрылым жоқ деп айтуға болады. Мұның бәрі адамдарды тұрақты және лайықты өмірге қол жеткізу тәсілі ретінде көші-қонға итермелейді.

Осылайша, жаһандық тұрақсыздық жағдайындағы экономикалық және әлеуметтік дамудың жетістігі мемлекеттердің жаңа көші-қон шындықтарына бейімделу қабілетіне байланысты. Бұл көші-қонды басқару стратегияларын жаңғыртуды, мемлекетаралық ынтымақтастықты күшейтуді, мигранттардың интеграция деңгейін арттыруды және ұлттық жағдайлардың ерекшелігін ескеруді талап етеді.

Көші-қонды басқару мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болуы керек. Сонымен қатар, экономиканың қажеттіліктерін де, мигранттардың құқықтарын да ескеретін кешенді, икемді және инклюзивті тәсілдің пайдасына шектеу және оқшауланған шаралардан аулақ болу өте маңызды. Бүгінгі таңда бірқатар елдерде қолданыстағы тәсілдер тиімсіз болып табылады – олар құрылымдық мәселелерді шешпейді және мигранттардың өздеріне де, қабылдаушы қоғамдарға

да айтарлықтай пайда әкелмейді. Сонымен қатар, көші-қонды тиімсіз реттеу ксенофобияның, әлеуметтік шиеленістің өсуіне әкеліп соғады және саяси поляризацияны күшейтеді.

Бұл зерттеудің мақсаты – қазіргі заманғы көші-қон ағындарына жан-жақты талдау жүргізу, көші-қонның негізгі себептерін, оның шыққан елдер үшін де, баратын елдер үшін де әлеуметтік-экономикалық салдарын анықтау. Сонымен қатар, жұмыс аясында экономикалық, әлеуметтік, демографиялық және құқықтық аспектілерді ескере отырып, негізгі қарқындарды анықтау және көші-қон саясатын жетілдіру бойынша нақты шараларды ұсыну көзделеді.

Зерттеудің гипотезасы келесідей: кешенді, бейімделгіш және сектораралық тәсілдемелерге негізделген көші-қонды тиімді басқару ықтимал тәуекелдер мен шығындарды азайтып қана қоймай, сонымен қатар мигранттарды қабылдаушы елдер үшін де, шыққан елдер үшін де көші-қон үдерістерден экономикалық және әлеуметтік кірісті едәуір арттыра алады.

Әдебиетке шолу

Көші-қон мәселелері ондаған жылдар бойы шетелдік және отандық зерттеушілердің назарын аударды. Джорджиана Н., Карлинг Дж., Харрис Дж. және Тодаро М., сияқты шетелдік авторлардың жазбаларында халықаралық көші-қон үдерістерінің негізгі аспектілері қарастырылады: мигранттардың мотивациясы, экономикалық диспропорциялардың әсері және еңбек нарықтарының біркелкі емес дамуы, әлеуметтік желілер мен институционалдық кедергілердің рөлі. Харрис пен Тодаро көптеген дамушы елдерде оң шекті өнімге және жұмыссыздық деңгейінің төмендеуіне қарамастан, еңбек көші-қоны сақталып қана қоймай, жеделдетіліп жатқанын көрсетті, бұл ауылдық және қалалық еңбек нарықтары арасындағы теңгерімсіздікке байланысты болып отыр [2].

Н. Джорджиананың заманауи зерттеулері Еуропалық Одақ контекстіндегі көші-қонға, соның ішінде мигранттардың интеграциялық саясатына, ал Карлинг Дж. ұтқырлық шектеулері мен трансұлттық байланыстарға баса назар аудара отырып, «көші-қон ұмтылыстары мен мүмкіндіктері теориясы» (aspirations-capabilities framework) тұжырымдамасын дамытты.

Орыс ғалымдарының еңбектерінде (Денисенко М.Б., Козлов В. А., Фаттахова А. А., Волкова О. А.) көші-қонның қазіргі қарқындары аймақтық ерекшеліктерді, демографиялық өзгерістерді және еңбек нарығының салдарын ескере отырып зерттеледі. Ішкі көші-қон, еңбек ұтқырлығы және қабылдаушы өңірлердегі мигранттардың интеграциясы мәселелеріне ерекше назар аударылады.

Қазақстан әдебиетінде көші-қон үдерістерін зерттеуге Е. С. Сыздықбеков, М. С. Төлегенова, А. Төлейбаева, Р. Е. Жансараева, С. Т. Мусина, Ж. С. Хусаинова және т. б. елеулі үлес қосты. Е.С. Сыздықбеков еңбекке қабілетті халық пен жоғары білікті мамандардың тұрақты кетуі елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына кері әсерін тигізіп, өсу және ғылыми-техникалық прогресс перспективаларын төмендететінін атап өтті [3]. Р. Е. Жансараева өз зерттеулерінде көші-қон көптеген Азия елдерінің экономикалық өсуіне айтарлықтай әсер ететінін атап көрсетеді: ЖІӨ қалыптастыруда көші-қон аудармалары маңызды рөл атқарады және қаржы ағындарының тұрақтылығын қамтамасыз етеді [4].

Сонымен қатар, халықаралық зерттеулерде (IOM[1], OECD[5]; UN DESA[6]) донор елдер мен реципиент елдердің мүдделерін теңестіретін кешенді көші-қон саясатына баса назар аударылады. Атап айтқанда, көші-қонды тұрақты даму бағдарламаларына интеграциялау қажеттілігі және ағындарды реттеу үшін институционалдық базаны құрудың маңыздылығы атап өтіледі.

Осылайша, жинақталған теориялық және эмпирикалық материал көші-қонды ұлттық стратегиялар мен халықаралық үйлестіруді біріктіруді қажет ететін көп деңгейлі үдеріс ретінде түсінуге жүйелі көзқарасты дамытуға мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері

Зерттеудің әдіснамалық базасы зерттелетін мәселелерге жан-жақты және көп деңгейлі талдауды қамтамасыз ететін жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістерді қолдануды қамтиды. Атап айтқанда, келесі әдістер қолданылды:

- Статистикалық талдау бұл әдіс көші-қон ағындары, көші-қон құрылымы мен динамикасы туралы сандық деректерді қорытуға және түсіндіруге, сондай-ақ елдер үшін көші-қонның макроэкономикалық салдарын анықтауға мүмкіндік береді;

- жүйелік тәсіл бұл әдіс көші-қонды жаһандық әлеуметтік, демографиялық және

экономикалық үдерістерді кең жүйесінің элементі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді;

- индукция және дедукция әдістері, олардың көмегімен саяси шешімдер мен көші-қон реакциялары арасындағы себеп-салдарлық байланыстар анықталды, сондай-ақ көші-қон саясатының нақты жағдайлары жинақталды;

- байқау әдісі бұл әдіс көші-қон ағындарындағы өзекті өзгерістер мен үрдістерді тіркеуге, сондай-ақ әр түрлі мемлекеттердің көші-қон белгілеріне реакциясын бағалауға мүмкіндік береді;

- салыстырмалы талдау бұл әдіс әр түрлі елдердің көші-қон стратегияларын салыстыруды қамтамасыз етеді, және бұл көші-қонды басқарудағы тиімді тәжірибелерді де, проблемалық аймақтарды да анықтауға мүмкіндік берді.

Көші-қонды зерттеуге кешенді тәсілді қолдану оның саяси, экономикалық, құқықтық және әлеуметтік-мәдени аспектілерін ескере отырып, осы мәселені жан-жақты қарастыруды қамтамасыз етеді. Бұл тәсіл сандық және сапалық деректерді біріктіруге, талдаудың микро және макро деңгейлерін қарастыруға және қорыта келгенде объективті және негізделген қорытындыларға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған теориялық тұжырымдамалар мен эмпирикалық талдау әдістерінің жиынтығы көші-қонның әр түрлі мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық дамуына әсерін объективті бағалауға, көші-қон жағдайының тұрақты заңдылықтарын анықтауға және елдер мен аймақтардың ерекшеліктерін ескере отырып, көші-қон саясатын жетілдіру бойынша негізделген ұсыныстар ұсынуға мүмкіндік береді.

Талқылаулар мен нәтижелер

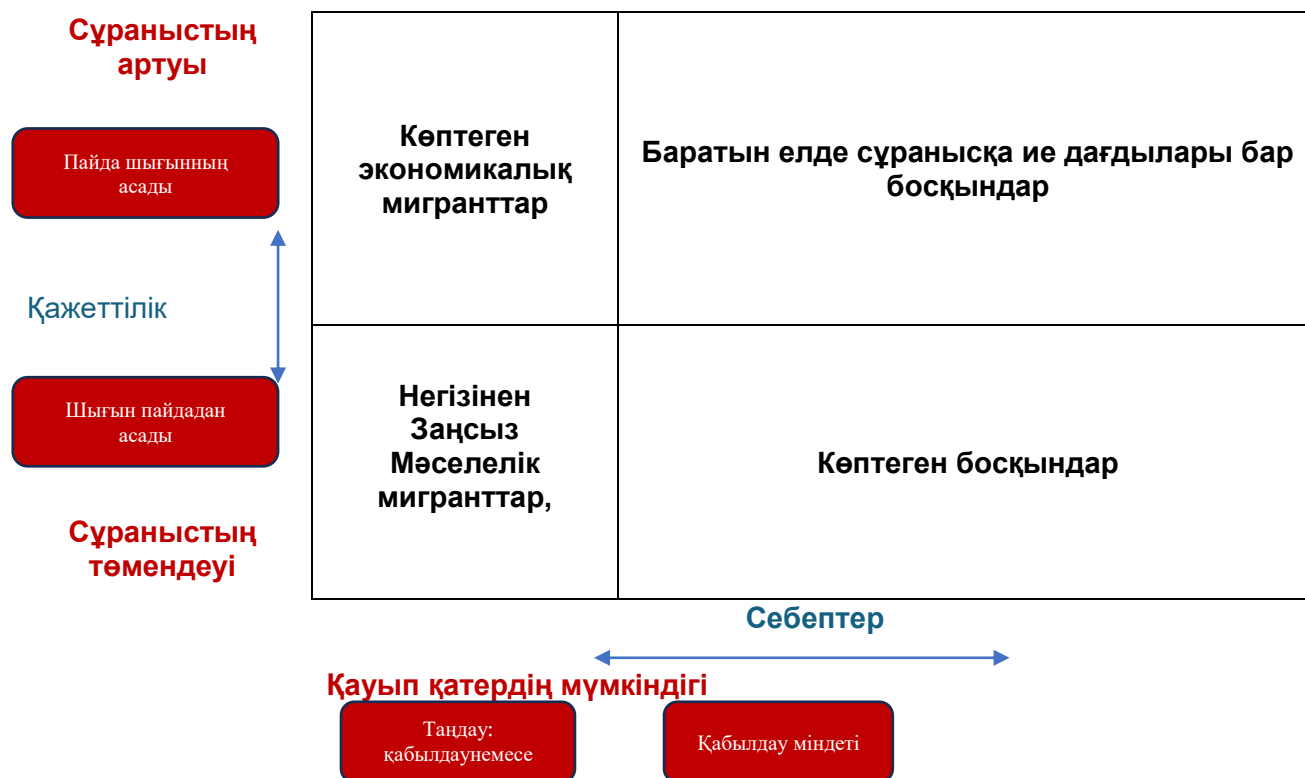
Көші-қон – бұл әлеуметтік-экономикалық пайдамен де, белгілі бір шығындармен де байланысты күрделі және көп қырлы үдеріс – мигранттардың өздері үшін де, олардың шыққан елдері мен баратын елдері үшін де. Көші-қонның оң әсерлері мигранттар отбасыларының кірістерін көбейтуді, дамушы елдерге ақша аударымдарының түсуін, жұмыс күшінің тапшылығын толтыруды және қабылдаушы мемлекеттерде экономикалық өсуді ынталандыруды қамтуы мүмкін. Сонымен бірге, көші-қон шыққан елдерден білікті кадрлардың ағуы, баратын елдердің еңбек нарығы мен әлеуметтік жүйелеріне қысым жасау, сондай-ақ әлеуметтік және мәдени шиеленістердің пайда болуы сияқты жағымсыз салдарларды тудыруы мүмкін.

Көші-қон үдерістері барлық қатысушы тараптар үшін қолайлы нәтижелерге ие бола ма, жоқ па, көбінесе факторлар кешеніне байланысты. Олардың ішінде-мигранттардың жеке сипаттамалары (білім, кәсіби дағдылар, бейімделу деңгейі), олардың орынауыстыру шарттары мен жағдайлары (ерікті немесе мәжбүрлі көші-қон, заңды немесе заңсыз мәртебе), сондай-ақ қабылдаушы мемлекеттердің көші-қон және интеграциялық саясаты. Баратын елдердің саясаты көші-қон нәтижелерін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады, өйткені дәл осы мемлекеттер өз шекараларын бақылауға, мигранттардың келу, болу және құқықтық мәртебе алу шарттарын реттеуге егеменді құқыққа ие. Олардың шешімдері еңбек нарығына, білім беру және денсаулық сақтау жүйелеріне кім қол жеткізе алатынына және мигранттардың әр түрлі санаттарына қандай құқықтар мен кепілдіктер берілетініне байланысты [7]. Көші-қон үдерістері кешенді талдауды қажет ететін көп қырлы әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Көші-қонды зерттеудің негізгі тәсілдерінің бірі оны еңбек экономикасы және халықаралық құқық тұрғысынан қарастыру болып табылады, бұл көші-қон модельдерін тереңірек түсінуге және тиімді көші-қон саясатын жасауға мүмкіндік береді [8]. Еңбек экономикасы тұрғысынан көші-қон мигранттардың біліктілік сипаттамаларының межелі елдің еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкестігі призмасы арқылы бағаланады. Мұндай талдау көші-қон ағындарының әлеуетті экономикалық тиімділігін және оларды мемлекеттік жұмыспен қамту және демографиялық даму саясаты шеңберінде реттеудің орындылығын анықтауға мүмкіндік береді.

Халықаралық құқық шеңберінде өз елдерінен мәжбүрлі түрде кететін адамдарды құқықтық және гуманитарлық қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттердің міндеттемелеріне басымдық беріледі. Атап айтқанда, 1951 жылғы Женева конвенциясы босқынның мәртебесін өзінің азаматтығы бар елден тыс және нәсіліне, дініне, ұлтына, белгілі бір әлеуметтік топқа жататындығына немесе саяси сенімдеріне байланысты қудалаудың негізделген қорқынышына байланысты орала алмайтын немесе қаламайтын адам ретінде анықтайды. Осы конвенцияны ратификациялаған елдер мигранттардың осындай санаттарына халықаралық қорғауға тиісті кепілдіктер беруге міндетті.

Осылайша, тиімді көші-қон саясаты ішкі еңбек нарығының қажеттіліктері мен гуманизм қағидалары арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ете отырып, мемлекеттің экономикалық мүдделерін де, мигранттардың құқықтарын қорғау жөніндегі халықаралық-құқықтық міндеттемелерді де ескеруі керек (1-сурет).

Сурет 1. Сұраныс пен себептерматрицасы



Ескерту – авторлармен құрастырылған

Көші-қон үдерістерін тиімді басқару шыққан елдер тарапынан да, баратын елдер тарапынан да стратегиялық тәсілді талап етеді. Көші-қон көзі болып табылатын мемлекеттер үшін ұлттық даму үшін еңбек көші-қонының оң әсерін барынша арттыру басым болып табылады. Бұған еңбек мигранттарының кәсіби өсуін қолдау, олардың ерікті түрде оралуы және кейіннен қайта интеграциялануы үшін қолайлы жағдайлар жасау, сондай-ақ келіп түскен ақша аударымдары мен мигранттар елге қайтаратын білім трансфертін тиімді пайдалану жөніндегі шаралар кіреді.

Шығарылған елдер көші-қон үдерісінің барлық кезеңдерінде еңбекші-мигранттарға қол жеткізе алатындығына байланысты бірегей мүмкіндіктерге ие. Сонымен бірге, шыққан елдер қауіпсіз көші-қонға жәрдемдесуге және өздерінің мигрант азаматтарын қорғауды қамтамасыз етуге міндетті. Сонымен қатар, шыққан елдердің гендерлік айырмашылықтарға тиісті назар аударуы маңызды, бұл көші-қоннан барлығына барынша пайда әкелуге мүмкіндік береді және әр қызметкер үшін көмсітушілік, теріс пайдалану және қанау тәуекелдерін азайтады.

Шығарылған елдер межелі елдердегі жұмыс күшіне деген қажеттілікті бағалау сияқты маңызды мәселеге назар аударуы керек. Бұл тағайындалған елдерге білікті жұмыспен қамту тұрғысынан өздерінің әлеуетті мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді жұмыс күші шетелде және нарықтық стратегияның бір түрін әзірлеу. Мұндағы «нарықтық стратегия» термині әлеуетті жұмыс берушілерді агрессивті іздеуге шақыру ретінде емес, еңбек нарығының талаптарын түсінуге және өз елінің көші-қон әлеуетін, сондай-ақ осы үдеріске байланысты ықтимал шығындарды маңызды бағалауға тырысу ретінде түсіндірілуі керек. Көптеген елдер біліктілігі төмен жұмысшылардың көші-қонын таза пайда ретінде қарастырады, ал көші-қонға байланысты әлеуметтік және жеке шығындар ұзақ мерзімді болашақта мигранттардың отанына ақша аударымдары түріндегі артықшылықтарынан гөрі маңызды болуы мүмкін екенін

ескермейді. Сонымен қатар, басқа елдермен жұмыс орындары үшін сәтті бәсекелесу және жұмысшыларды іріктеу кезінде артықшылықтарға ие болу үшін тағайындалған елде қандай кәсіби дағдылар қажет екенін білу қажет. Бұл деректер сонымен қатар қабылдаушы елдің еңбек нарығында артықшылыққа ие болатын әлеуетті мигранттардың кәсіптік оқыту қажеттіліктерін дұрыс анықтауға мүмкіндік береді. Мәселен, мысалы, тілдік дағдылар мен қарым-қатынас дағдылары үй қызметкерлері, күтім қызметкерлері және қонақ үй мен туристік индустрияда жұмыс істейтіндер үшін өте құнды. Қауіпсіз көші-қонды қамтамасыз ету және өз мигранттарын қорғау жоспарындағы міндеттемелерді орындау үшін межелі елдер бірқатар күрделі мәселелерді шешуі керек, оның ішінде гендерлік сезімтал институционалдық құрылымды құру (нығайту), жеке жұмыспен қамту агенттіктерінің қызметін ретке келтіру, кетер алдында мигранттарды таныстыру және оқыту бағдарламаларын ұйымдастыру, сондай-ақ мигранттарды қорғаумен байланысты басқа да мәселелерді шешумен байланысты басқа да мәселелер. Мемлекет мигрант әйелдердің жағдайын жақсартуға бағытталған тұрақты саяси шараларды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін гендерлік сезімтал институционалдық құрылымды құруы керек. Бұл мемлекеттік көші-қон қызметтерінің қолдауымен гендерлік мәселелер бойынша бөлімдер (бөлімшелер) құру (нығайту) туралы мәселелерді қарастыру. Мұндай бөлімшелер мигранттарға, соның ішінде еңбекші мигранттарға қатысты гендерлік мәселелерді шеше алады. Мемлекеттік құрылымдардың әлеуетін кеңейту шеңберінде мемлекеттік қызметшілер үшін де тиісті оқытуды ұйымдастыру қажет. Баратын елдер өз кезегінде жұмыс күшіне сұранысты қанағаттандыру контекстінде көші-қонның ұзақ мерзімді әлеуетін мойындауы керек. Бұл ретте мигранттарға олардың құқықтық мәртебесіне қарамастан, оларға адамгершілік қатынасты қамтамасыз ету, сондай-ақ әлеуметтік шиеленістің өсуі, еңбек нарығындағы бәсекелестік және ықтимал мәдени қақтығыстар сияқты көші-қонның жағымсыз әлеуметтік салдарын барынша азайту маңызды міндет болып табылады [9].

Аталған міндеттерді шешуде теңдестірілген көші-қон саясатын қалыптастыруға ықпал ететін халықаралық ынтымақтастық ерекше мәнге ие болады. Тиімді саяси шараларды әзірлеу көші-қон ағындарының барлық төрт түрінің ерекшеліктерін ескеруі керек (еңбек көші-қоны, мәжбүрлі көші-қон, студенттік көші-қон және отбасылардың бірігуі). Бұл тәсіл көші-қонның әлеуметтік-экономикалық пайдасын оңтайландыруға және реципиент елдер үшін де, мигрант донор елдер үшін де онымен байланысты тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

Авторлар мигранттардың төрт санатын бөлуді ұсынады, олардың әрқайсысы жеке көзқарасты және көші-қонды басқарудың нақты стратегиясын қажет етеді. Бұл санаттарға мыналар кіруі мүмкін:

1. Дағдылары мен қасиеттері келетін елдің қажеттіліктеріне сәйкес келетін экономикалық мигранттар. Халықаралық көші – қон шеңберіндегі негізгі санаттардың бірі- кәсіби дағдылары мен жеке қасиеттері қабылдаушы тараптың қажеттіліктеріне сәйкес келетін экономикалық мигранттар. Мигранттардың басым көпшілігі жақсы экономикалық мүмкіндіктерді іздеуге орындарын ауыстыруды жүзеге асырады және әдетте сұранысқа ие құзыреттерге ие болады. Мұндай мигранттардың ағыны – біліктілік деңгейіне және заңды мәртебесіне қарамастан – мигранттардың өздері үшін де, шыққан және тағайындалған елдер үшін де әлеуметтік-экономикалық даму саласында айтарлықтай пайда әкелуі мүмкін [10]. Экономикалық көші – қонбелгілі бір шығындармен – экономикалық, әлеуметтік және гуманитарлық шығындармен бірге жүруі мүмкін болса да, көп жағдайда олар сауатты ұйымдастырылған көші-қон үдерісі қамтамасыз ететін артықшылықтарға қарағанда маңызды емес. Барлық тараптардың мүдделері сәйкес келген жағдайда халықаралық еңбек көші-қонына қатысу өзара тиімді болады.

Осыған байланысты көші-қон және экономикалық саясаттың басымдығы ілесіп шығындарды азайта отырып, көші-қонның жиынтық оң әсерін ұлғайту болуға тиіс. Бұған шығу елдерінде де (халықаралық ақша аударымдарына жәрдемдесу, білім мен құзыреттер трансфертін қолдау, «мидың ағуы» салдарын жеңілдету жөніндегі шаралар, шетелде еңбек мигранттарының құқықтарын қорғау), сондай-ақ тағайындалған елдерде де (құқықтық мәртебе кепілдіктері, еңбек нарығына қолжетімділікті кеңейту, әлеуметтік салдарға жәрдемдесу, мигранттардың мәдени интеграциясы, бәсекелестікті сезінетін жергілікті халықты қолдау) теңгерімді шаралар кешенін жүргізу есебінен қол жеткізуге болады.

2. Дағдылары мен қасиеттері баратын елдің қажеттіліктеріне сәйкес келетін босқындар. Халықаралық көші-қон шеңберіндегі негізгі санаттардың бірі- кәсіби дағдылары

мен жеке қасиеттері қабылдаушы тараптың қандайда бір қажеттіліктеріне сәйкес келетін экономикалық мигранттар. Алайда, көші-қонның мәжбүрлі сипатына қарамастан, босқындардың бір бөлігі қабылдаушы елдердің қажеттіліктеріне сәйкес келетін лағдылар мен біліктіліктерге ие. Осылайша, тиімді интеграциялық саясат жағдайында олар ерікті экономикалық мигранттармен қатар әлеуметтік-экономикалық дамуға үлес қоса алады [11]. Босқындар жағдайының ерекшелігі – олардың қозғалысы экономикалық себептерге байланысты емес, өмірді сақтау және қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттілігінен туындайды. Алайда, егер елдер бейімделу, еңбек нарығына қол жетімділікті қамтамасыз ету және босқындардың әлеуметтік интеграциясы тетіктерін жүзеге асыра алса, олар демографиялық қысымды төмендету, жұмыс күшінің тапшылығын толтыру және экономикалық өсуді ынталандыру арқылы экономикалық өмірдің толыққанды қатысушылары бола алады.

Бұл тұрғыда мемлекеттік саясаттың мақсаты босқындарды қабылдаудың таза экономикалық және әлеуметтік әсерін барынша арттыру және қоғам үшін мүмкін шығындарды азайту болып табылады. Бұл келесілер арқылы жүзеге асырылады:

- босқындардың құқықтарына кепілдік беру,
- еңбек нарығына тең қолжетімділікті қамтамасыз ету,
- олардың әлеуметтік интеграциясына жәрдемдесу, сондай-ақ көші-қон үдерістеріне байланысты мазасыздықты сезінуі мүмкін қабылдаушы елдің азаматтарына қажетті қолдау көрсету (кесте 1).

Кесте1. 1 және 2 санаттағы мигранттар үшін экономикалық саясат шаралары

Шыққан ел	Баратын ел	Екіжақты ынтымақтастық
- Даму стратегиясының бөлігі ретінде эмиграцияны басқару. Еңбек нарығының қажеттіліктерін, демографиялық трендтерді және трансұлттық ынтымақтастық мүмкіндіктерін ескеретін теңдестірілген көші-қон саясатын әзірлеу қажет. - Ақша аударымдарын кедейлікті азайту және олардың құнын төмендету мүддесінде тиімді пайдалану. Бұған қаржы құралдарын, цифрлық платформаларды дамыту, артық төлемдерді жою және жинақ пен инвестицияларды ынталандыру кіреді. - Білім беруді ынталандыру және әлемдік экономикаға интеграцияны күшейту мақсатында диаспорамен және оралмандармен жұмыс. Бұл уақытша қайтару бағдарламалары, виртуалды тәлімгерлік, бірлескен ғылыми жобалар, сондай-ақ репатриация процедураларын жеңілдету түрінде жүзеге асырылуы мүмкін. - Кәсіби дағдыларды қалыптастыру және «мидың	- Жұмыс күшіне деген қажеттілікті мойындау. Көші-қон рөліне қатысты консенсус қалыптастыру. Саясаттың дәйектілігін қамтамасыз ету. Бұл мигранттардың оң рөлі туралы қоғамдық және саяси консенсус қалыптастыруды, теріс стереотиптерді еңсеруді және көші-қон, еңбек, әлеуметтік және білім беру салаларын біріктіретін келісілген, сектораралық саясатты жүргізуді талап етеді. - Сұранысы жоғары иммигранттар ағынын ынталандыру. Мигранттарға ресми мәртебе мен құқықтар беру. - Еңбек нарығына шығуға жәрдемдесу. Мигранттардың біліктілігін тану үдерісін жетілдіру. Қанауға қарсы күрес және лайықты еңбекті қамтамасыз етуге жәрдемдесу. Қанауға қарсы күрес және лайықты еңбекті қамтамасыз етуге жәрдемдесу. Оларға дипломдарды, біліктіліктерді және кәсіби тәжірибені тану арқылы жұмыспен қамтуға тең қол жетімділікті қамтамасыз ету маңызды.	- Еңбек қатынастары мәселелері бойынша екіжақты келісімдер. Көші-қонның барлық тараптары үшін тиімді құрылымдау және жәрдемдесу. Жұмысқа орналасу шығындарын азайту. Үдерістерді цифрландыруды, делдалдарды жоюды және жалдау шарттарының ашықтығын қоса алғанда, жұмысқа орналастыру рәсімдерін жеңілдету және арзандату маңызды. Бұл пайдалану тәуекелдерін азайтады және көші-қонды барлық тараптар үшін қауіпсіз және тиімді етеді. - Кәсіби дағдыларды қалыптастыру. Ішкі және халықаралық еңбек нарығында сұранысқа ие дағдыларды қалыптастыруды қаржыландыру бойынша серіктестіктер құру. Бұл мемлекеттің, жеке сектордың, халықаралық ұйымдардың және қабылдаушы елдердің бірлескен күш-жігерін талап етеді. Кәсіптік-білім беру орталықтарын құру, дағдыларды сертификаттауды жүргізу, оқытудың дуальды нысандарын енгізу және мобильді-дайындалған жұмыс күшінің бағдарламаларын дамыту қажет.

ағуы» салдарын азайту. Жоғары білікті кадрлардың эмиграциясының жағымсыз әсерін азайту үшін адами капиталды даярлау және дамыту жүйелеріне инвестиция салу қажет. - Ішкі және халықаралық еңбек нарығында сұранысқа ие дағдыларға білім беру және оқытумен қамтуды кеңейту. Сапалы білім беру мен сұранысқа ие дағдыларды оқытудың кең қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет - Шетелде жүрген азаматтарды қорғауды қамтамасыз ету. Отанында қалған осал отбасы мүшелеріне қолдау көрсету. Мемлекет өз азаматтарын консулдық қызметтер, құқықтық қолдау, ақпараттық науқандар және екіжақты келісімдер арқылы шетелде белсенді қорғауға тиіс.	- Сегрегацияның алдын алу және қызметтерге қол жетімділікті жеңілдету. Кемсітушілікке қарсы күрес. Бұған аумақтық және мәдени араласу, мемлекеттік және муниципалдық қызметтерге - денсаулық сақтау, білім беру, тұрғын үй, әлеуметтік бағдарламаларға тең қол жетімділік кіреді. - Әлеуметтік қорғау және мемлекеттік инвестициялар арқылы жұмыспен қамтуға және қоғамдық қызметтерге қатысты шектеулерге ұшыраған азаматтарды қолдау. Босқындарды, баспана іздеушілерді, уақытша орналастырылған адамдарды қоса алғанда, еңбек нарығына немесе қызметтерге қолжетімділігі құқықтық немесе әлеуметтік мәртебесі бойынша уақытша шектелген мигранттарды қорғауды және қолдауды қамтамасыз ету қажет.	
<i>Ескерту – авторлармен құрастырылған</i>		

3. Дағдылары мен қасиеттері баратын елдің қажеттіліктеріне сәйкес келмейтін босқындар. Мәжбүрлі көші-қон, әдетте, шұғыл болып табылады, сондықтан босқындар көбінесе оның еңбек нарығының ерекшеліктерін ескермей, баратын елді таңдайды. Бұл олардың кәсіби дағдылары мен тәжірибесі жаңа жағдайларда талап етілмеуі мүмкін. Сонымен қатар, жағдай бір қатар елдерде босқындардың еңбек нарығына қолжетімділігі шектеулі немесе мүлдем тыйым салынғандығымен қиындайды, бұл олардың экономикалық өмірге қатысу мүмкіндігін болдырмайды және елді босқындардың еңбек интеграциясының әлеуетті пайдасынан айырады.

Мүмкін болатын экономикалық немесе әлеуметтік шығындарға қарамастан, халықаралық құқыққа сәйкес мемлекеттер босқынның анықтамасына сәйкес келетін адамдарға баспана беруге және оларды қорғауды қамтамасыз етуге міндетті. Демек, баратын елдердің негізгі міндеті – халықаралық деңгейде көші-қонға байланысты шығындарды азайту және қаржылық және әлеуметтік ауыртпалықты тиімді бөлу.

Бұл міндеттерді шешу босқындардың экономикалық және әлеуметтік тұрақтылығын арттыруға бағытталған орта мерзімді стратегияларды әзірлеуді талап етеді. Ең тиімді тетіктерінің ішінде:

- қабылдаушы ел шегінде босқындардың ішкі ұтқырлығына жәрдемдесу,
- еңбек нарығына және кәсіптік оқытуға қолжетімділікті қамтамасыз ету,
- жалпы ұлттық деңгейде кепілдендірілген базалық әлеуметтік қызметтерді ұсыну, сондай-ақ босқындарды қабылдау және қолдау үшін жауапкершілікті халықаралық және өңірлік бөлуді оңтайландыру (кесте 2).

Кесте 2. 3 санаттағы мигранттар үшін экономикалық саясат шаралары

Қабылдаушы ел	Халықаралық қауымдастық
- Салалық министрліктер қызметінің негізгі бағыттарына босқындарды қолдауды қосу. Қаржыландырудың тұрақты модельдерін әзірлеу. Босқындарға қатысты мәселелерді денсаулық сақтау, білім, еңбек, инфрақұрылым және басқа да негізгі ведомстволардың стратегиялық және бағдарламалық құжаттарына біріктіру уақытша шешімдерден жүйелі тәсілге көшуге мүмкіндік береді. - Босқындардың экономикалық мүмкіндіктері бар аудандарға көшуін жеңілдету және ынталандыру. Ол үшін көшуді қолдау, тұрғын үймен қамтамасыз ету, ақпараттық және консультациялық көмек сияқты ынталандыру шараларын жасау қажет. - Босқындардың ресми еңбек нарығындағы жұмыс орындарына қол жеткізуіне жәрдемдесу. Бұл үшін жұмысқа рұқсат алу, біліктілік пен дипломдарды тану, кәсіптік оқыту және тілдік оқыту бағдарламаларын жеңілдету қажет. - Босқындарға ұлттық жүйелер арқылы білім беру, медициналық және әлеуметтік қызметтерді ұсыну. Бұл жүктеменің ұлғаюын ескере отырып, білім беру, денсаулық сақтау және әлеуметтік қорғау жүйесінің әлеуетін нығайтуды, сондай-ақ халықтың осал санаттарымен жұмыс істеуге мамандарды даярлауды талап етеді.	- Босқындарды отанынан кетуге мәжбүр ететін жағдайлардың алдын алу немесе шешу. Профилактикалық дипломатияға, бітімгершілік бастамаларға, тұрақты дамуға, кедейлік пен климаттық осалдыққа қарсы күреске инвестиция салу қажет. Дағдарыстардың ерте алдын алу және ішкі жанжалдарды шешуде мемлекеттерді қолдау маңызды болып табылады. - Орта мерзімді қаржыландырудың тиісті көлемін ұсыну. Бұған көп мақсатты бюджеттер, болжамды жоспарлау және мемлекеттер, донорлар және халықаралық ұйымдар арасындағы көпжақты серіктестік кіреді. - Қоныс аудару үшін мүмкіндіктерді кеңейту. Квоталар санын көбейту, іріктеу мен қабылдау рәсімдерін жеңілдету, сондай-ақ жаңа елдер мен өңірлердің осындай бағдарламаларға қатысуын кеңейту қажет. - Қазіргі уақытта негізгі донорлардың тар шеңберімен шектелген қолдау базасын кеңейту. Жаңа мемлекеттерді, жеке секторды, қорларды және даму институттарын тартуды қоса алғанда, кеңірек халықаралық қатысу қажет. - «Ұзақ мерзімді шешімдерді» одан әрі әзірлеу (ерікті түрде оралу, жергілікті жерлердегі интеграция немесе қоныс аудару). Бұл варианттар номиналды емес, нақты болуы үшін құқықтық және әкімшілік кедергілерді жою бойынша жүйелі жұмыс қажет. - Орта мерзімді перспективада мемлекеттік қорғауды және мүмкіндіктерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін инновациялық мәртебелерді әзірлеу. Уақытша гуманитарлық мәртебе, климаттық баспана, тұрақсыздық пен апаттардан қашқан мигранттар үшін арнайы қорғаныс сияқты икемді құқықтық режимдерді құру қажет.

Ескерту – авторлармен құрастырылған

4. Дағдылары мен қасиеттері баратын елдің қажеттіліктеріне сәйкес келетін және босқын емес мәселелі мигранттар. Әлемдік көші-қон ағынындағы «мәселелі мигранттардың» үлесі салыстырмалы түрде аз болып қалса да, олардың қозғалысы әдетте заңсыз және қауіпті жағдайларда орыналады, бұл қабылдаушы мемлекеттер үшін айтарлықтай қиындықтар туғызады. Осы зерттеуде бұл термин нормативтік немесе құқықтық бағалауды білдірмейді, тек шекарадан өту ережелерін бұзумен, құжаттардың болмауымен, осалдықтың жоғарылауымен және әлеуметтік ерекшелік пен байланысты көші-қонның тән жағдайларын сипаттайды [12].

Тағайындалған елдердің осы санаттағы адамдарға қатысты көші-қон саясатының мақсаты – адамгершіліктің базалық деңгейін қамтамасыз ету және адамның қадір-қасиетін құрметтеу. Бұл келесілерді болжайды:

- оған мұқтаж адамдар үшін халықаралық қорғаудың қосымша тетіктерін дамыту,
- отанға оралудың ерікті және адамгершілік сипатын қамтамасыз ету, сондай-ақ қауіпті және заңсыз көші-қонға итермелейтін құрылымдық факторларды азайту.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін экономикалық ынталандыруларды формальды еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкес келетіндей етіп қайта реттеу, сондай-ақ шыққан елдердегі инклюзивті дамуға жәрдемдесу талап етіледі. Соңғысы келесілерді болжайды:

- әлеуетті мигранттардың кәсіби даярлық деңгейін арттыру,
- олардың әлеуметтік-экономикалық ортаның өзгеруіне бейімделу қабілеттерін кеңейту,
- көші-қонға балама құруға қабілетті институттар мен инфрақұрылымды нығайту (кесте 3).

Кесте3. 4 санаттағы мигранттар үшін экономикалық саясат шаралары

Шыққан ел	Баратын ел
- Әлеуметтік қорғауды күшейту. Халықаралық көші-қонның ішкі баламаларын құру. Бұған денсаулық сақтау, білім беру, жұмыспен қамтуға лайықты тұрғын үй және осал топтарды қолдау жүйелеріне қол жетімділікті кеңейту кіреді. - Адамдарға өмір жолының мүмкін нұсқаларының ауқымын кеңейтуге мүмкіндік беретін дағдыларды қалыптастыру. Негізгі бағыт білім беру және кәсіптік даярлық арқылы адами капиталды дамыту болып табылады - Инклюзивті және экологиялық дамуға ықпал ету. Климаттың өзгеруіне бейімделуді ынталандыру. Инклюзивтілікке, әділеттілікке және экологиялық тұрақтылыққа бағытталған тұрақты өсу модельдерін жылжыту қажет.	- Барлық мигранттарға адамгершілікпен қарау. Көші-қон саясаты мәртебесіне қарамастан барлық мигранттардың құқықтары мен қадір-қасиетін құрметтеуге негізделуі керек. Қауіпсіз және лайықты өмір сүру жағдайларын, депортациялау және ұстау кезінде ізгілікпен жүгінуді, сондай-ақ көші-қон мәртебесіне қатысты шешімдерге шағымдану тетіктерін құруды қамтамасыз ету қажет. - Тәуекел аймағында жүрген, алайда босқындар анықтамасына жатпайтын тұлғаларға бағытталған қолданыстағы жүйенің келісімділігін арттыру. Заңнамалық базаны реформалау және уақытша мәртебелерді, гуманитарлық визаларды және жергілікті интеграция бағдарламаларын қоса алғанда, осы топтарды қорғаудың икемді тетіктерін құру қажет. - Сұранысқа ие қызметкерлер үшін, оның ішінде біліктілігі төмен қызметкерлер үшін заңды кіру мүмкіндіктерін жасау есебінен мигранттар үшін ынталандыруды өзгерту. Ұлттық экономиканың қажеттіліктері негізінде ресми еңбек көші-қоны бағдарламаларын, оның ішінде біліктілігі төмен және орта жұмысшылар үшін кеңейту маңызды. - Адам саудагерлерімен және қанаушы жұмыс берушілермен күресті жандандыру. Иммиграциялық бақылау саласындағы институционалдық әлеуетті арттыру. Иммиграциялық бақылау саласындағы институционалдық әлеуетті арттыру. Адам саудасымен айналысатын қылмыстық желілер қызметінің жолын кесу жөніндегі шараларды күшейту, сондай-ақ пайдалану жағдайында мигранттардың еңбегін пайдаланатын жұмыс берушілерді қатаң жазалау қажет.
<i>Ескерту – авторлармен құрастырылған</i>	

Шетелдегі дипломатиялық миссиялардың мигранттарын қорғауды жағымдымы сал ретінде көрсетуге болады, оның ішінде мигранттарға көмектесу сұрақтарымен айналысуға уәкілеттілігі бар қызметкерлерді атап айтуға болады. Мысалы, елшіліктердегі еңбек сұрақтары бойынша атташе туралы айтуға болады. Бұл қызметкерлер осы елдің шетелдегі елшіліктерінің құрамына кіреді және де олардың міндеттері, басқалармен қатар, Филиппин азаматтарын жалдағысы келетін жұмыс берушілердің сенімділігін тексеру және мигранттарға жергілікті жерлерде қызмет көрсету, әсіресе төтенше жағдайлар мен қиын жағдайларға қатысты.

Бұл жұмысты тиімді ұйымдастыру үшін мемлекет қызметкерлердің белгілі бір санатын мигранттарға қажетті ақпарат пен қызметтерді ұсынуға үйретуі керек, сондай-ақ мұндай қызметкерлерді қай елдерге жіберу керектігін анықтауы керек. Ресурстары шектеулі елдер үкіметтік емес және халықаралық ұйымдарға консулдық қызметкерлерді оқытуды ұйымдастыруға көмек сұрай алады, олар уақытша еңбек сұрақтары бойынша атташесі ретінде кейбір қызметтерді атқара алады.

Мигранттарға қатысты зорлық-зомбылық көріністерін азайту үшін шыққан елдердің тиісті тетіктерді құруы маңызды. Бұл, мысалы, кетіп бара жатқан мигранттарға баратын елдердің заңнамасы және қайдан қолдау сұрауға болатындығы туралы ақпарат беру, сондай-ақ елшіліктер мен консулдықтар мен мемлекеттік қызметшілерге туындаған мәселелерді сауатты шеше алатындай етіп қажетті ресурстарды бөлу және оқытуды ұйымдастыру туралы. Мигранттарға қандай қызметтер қол жетімді екендігі туралы маңызды ақпарат көздері кәсіподақтар мен басқа да жұмысшылар ұйымдары, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдар және олардың баратын елдердегі әлеуметтік қызметтерді ұсынатын үкіметтік серіктестері болып табылады. Консулдық бөлімдердің қызметкерлері осы мәселелер бойынша соңғы ақпараттан үнемі хабардар болуға барынша күш салуы керек.

Бір қатар елдердің мысалында көші-қон саясатының нақты іс-шараларына мысалдар келтірейік.

Қазақстан. Ұлттық статистика мен көші — қон органдарының есептерінің алдын ала деректері бойынша 2021-2023 жылдары Қазақстаннан және Қазақстанға ұзақ мерзімді көші-қонның жыл сайынғы ағындары ондаған мың адамға өзгерді; мысалы: 2022 жылы кеткендердің саны шамамен 31 мыңға, келгендердің саны 19 мыңға бағаланды. Шығарылатын құрылымдарына IT, денсаулық сақтау және инженерия (бейіндік тізілімдер бойынша бағалау) салаларындағы жас мамандар көбірек кіреді-бұл «мидың ағуы» және бірқатар салалардағы білікті кадрлардың тапшылығы мәселелерін күшейтеді. Мамандардың кетуіне жауап ретінде мемлекеттік және бейіндік ведомстволар : it-старттаптарға арналған гранттар, қайтып келушілерді қолдау бағдарламалары, өңірлердегі жас мамандарға арналған салықтық жеңілдіктер сияқты шаралар пакетіне бастамашылық етті. Бастапқы бағалау жергілікті жетістіктерді көрсетеді, бірақ ағынның жүйелі төмендеуі әлі байқалмайды – масштабтау және тиімділікті бақылау қажет.

Орталық Азия Елдері (Тәжікстан, Қырғызстан, Өзбекстан). Өңірдің бірқатар елдерінде еңбек көші — қонында жұмыспен қамтылғандардың үлесі халықтың 10% - нан асады, ал мигранттардың ақша аударымдары жекелеген жылдары ЖІӨ-нің 20-30% - на дейін жетті (әсіресе Тәжікстан мен Қырғызстанда) - бұл үй шаруашылықтарының валютасы мен табысының негізгі көзі. 2021-2022 жылдары Тәжікстанға мигранттардың ақша аудару көлемі шамамен 2,0-2,5 млрд АҚШ долларын құрады, бұл сол кезеңдегі тікелей шетелдік инвестициялар көлемінен бірнеше есе артық. Бұл ағындар кедейлік деңгейін төмендетіп, тұтынуды қолдады, бірақ экономиканы қабылдаушы елдердегі еңбек нарығындағы күйзелістерге осал етті. Саяси қорытынды: ақша аударымдарды ұзақ мерзімді инвестицияларға айналдыру және кіріс көздерін әртараптандыру қажет.

Еуропалық Одақ. OECD бағалауы бойынша, 2021-2023 жылдары ЕО-дағы үшінші елдердің тұрғындарының саны ондаған миллионды құрады (мысалы, шамамен 23-24 миллион адам, ЕО халқының шамамен 5%) — көші-қон бірқатар секторлардағы (Денсаулық сақтау, IT, құрылыс) жұмыс күшінің тапшылығын толтыруға көмектеседі. Жоғары білікті мамандарды тарту бастамалары 2019-2022 жылдары ондаған мың білікті жұмысшылардың келуіне әкелді; бұл денсаулық сақтау және IT тапшылығын ішінара қысқартуға мүмкіндік берді, сонымен қатар шетелдік дипломдар мен кәсіби біліктіліктерді жедел тану саясатын ынталандырды.

Қорытынды

Көші-қон саласындағы заманауи талаптары көші-қон саясатын әзірлеу мен іске асырудағы қолданыстағы тәсілдерді қайта қарауды және қайта қарастыруды талап етеді. Көші-қон ауқымының өсуі, оның сипатының өзгеруі, сондай-ақ мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы маңыздылығының артуы осы саладағы мемлекеттік басқару сапасына жаңа талаптар қояды. Жаһандық өзара тәуелділік жағдайында фрагменттік және реактивті шаралардан неғұрлым интеграцияланған, ғылыми негізделген және сенімді деректерге негізделген тәсілдерге көшу қажеттілігін мойындау өте маңызды.

Көші-қонды басқаруды жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі көші-қон ақпаратын жинаудың, өңдеудің және талдаудың бірыңғай стандарттарын енгізу болып табылады. Бұл ұлттық және халықаралық деңгейлердегі көші-қон үдерісінің неғұрлым дәл, салыстырмалы және объективті бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бүгінгі күні әр түрлі деректер көздері, әдістемелердің сәйкес келмеуі және тұрақты бақылаудың болмауы жиі дұрыс емес бағалауларға әкеледі және тиімді саяси шешімдерді әзірлеуді қиындатады.

Екінші маңызды аспект – мигранттардың мотивацияларын, олардың интеграциясындағы кедергілерді, көші-қонның экономикалық және әлеуметтік салдарын тереңірек түсінуге мүмкіндік беретін әлеуметтанулық және демографиялық зерттеулердің жаңа әдістерін жасауға инвестициялар. Мұндай зерттеулерді тұрақты негізде жүргізу икемді және тұрақты көші-қон саясатын қалыптастыру үшін сенімді эмпирикалық базаны қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, ғылыми қоғамдастықтың, мемлекеттік құрылымдардың және халықаралық ұйымдардың қажеттіліктерін бір мезгілде қанағаттандыратын, сонымен бірге мигранттардың жеке деректерін қорғауды, құпиялылығы мен құқықтарын сақтауды қамтамасыз ететін ашық және қолжетімді деректер базасын құру қажет. Бұл әсіресе осал топтардың, соның ішінде босқындардың, мәжбүрлі қоныс аударушылардың және азаматтығы жоқ адамдардың көші-қоны аясында өте маңызды [13]. Көші-қон үдерістерін басқарудың тиімділігін арттыру үшін нормативтік-құқықтық және әкімшілік базаларды жетілдіріп қана қоймай, көші-қон саясатының тұрақтылығы мен әділдігін қамтамасыз етуге бағытталған қаржылық тәсілдемелерді қайта қарастыру керек. Қазіргі жағдайда көші-қонды басқару икемді, бейімделген және ұзақ мерзімді болашағы бар экономикалық шешімдерді қажет етеді, олар баратын елдердің де, шыққан елдердің де мүдделерін ескеруі керек.

Негізгі басты бағыттардың бірі – қолдауға бағытталған орта мерзімді және ұзақ мерзімді қаржы құралдарын әзірлеу болып табылады:

- инфрақұрылымды, денсаулық сақтау, білім беру және тұрғын үй жүйелерін нығайту үшін нысаналы қорлар, гранттар және бюджеттік көмек беру арқылы көптеген босқындар мен мигранттарды қабылдайтын мемлекеттер;

- экономикалық трансформацияны ынталандыру және ішкі ұтқырлықты қамтамасыз ету мақсатында мигранттар үшін тартымдылықтың төмендеуін сезінетін елдер.

Сондай-ақ, маңызды міндет табысы төмен және орташа елдерге тұрақты сыртқы қаржы ағындарын көтермелеу болып табылады, бұл мемлекеттерге еңбекке қабілетті халықтың нәтижесінің салдарын жұмсартып қана қоймай, сонымен қатар қайтып келе жатқан мигранттарды интеграциялаудың, жұмыспен қамтуды қамтамасыз етудің және жергілікті экономиканы дамытудың тиімді тетіктерін құруға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда сауатты саясатпен экономикалық өсудің катализаторы бола алатын мигранттардың ақша аударымдары ерекше маңызға ие.

Сонымен қатар, жеке секторды көші-қон стратегияларын іске асыруға – мигранттардың адами капиталына инвестициялар арқылы да, жұмыс орындары мен кәсіптік оқыту бағдарламаларын құру арқылы да белсенді тарту қажет. Көші-қон әлеуетін орнықты даму құралы ретінде пайдалануда мигранттардың шыққан елдерін қолдау мемлекет, бизнес және халықаралық ұйымдар арасындағы күш-жігерді үйлестіруді талап етеді. Тиімді көші-қон саясаты мүдделі тараптардың кең ауқымының белсенді қатысуынсыз мүмкін емес. Көші-қон үдерістерінің күрделілігі мен сектораралық сипатын ескере отырып, маңызды міндет әртүрлі әлеуметтік топтар мен басқару деңгейлерінің мүдделерін көрсете алатын шешімдерді әзірлеу үшін инклюзивті платформаларды қалыптастыру болып табылады. Осыған байланысты келесілер қажет:

- өңірлік және халықаралық деңгейлерде тәсілдерді бірлесіп әзірлеу, тәжірибе алмасу және саясаттарды үйлестіру үшін ұқсас көші-қон міндеттеріне (мысалы, босқындардың жоғары ағыны немесе білікті кадрлардың ағуы) тап болатын мемлекеттердің коалицияларын құру;

- үкіметтік емес ұйымдарды (ҮЕҰ), азаматтық қоғам институттарын, жеке сектор мен ғылыми қоғамдастық өкілдерін шешімдер қабылдау, саясаттың тиімділігін мониторингілеу және бағалау үдерістеріне тарту;

- мигранттар, босқындар мен қоныс аударушылар үшін саясаттың басымдықтарын айқындауға қатысуға, пікір білдіруге және өз мүдделерін қорғауға мүмкіндік беретін өкілдік, кері байланыс және есеп беру тетіктерін дамыту.

Бұл тәсілдеме «мигранттарды басқарудан» «мигранттармен бірге басқаруға» көшуді қамтиды, бұл мақсатты топтардың нақты қажеттіліктері мен үміттерін ескеруге, маргиналдану тәуекелдерін азайтуға және көші-қон саясатының заңдылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Атап айтқанда, халықаралық деңгейде – донор елдер мен реципиент елдердің кооперациясын кеңейту, қаржыландырудың ұзақ мерзімді тетіктерін енгізу және көші-қон статистикасының базаларын нығайту. ЕО үшін – біліктілікті тану саясатын күшейту, босқындардың интеграциясын жеделдету және әлеуметтік бейімдеу бағдарламаларына

инвестиция салу. Орталық Азия елдері үшін – көші-қон ағындарын келісілген реттеу, тәжірибе алмасу және статистикалық деректерді бірлесіп пайдалану үшін өңірлік платформалар құру. Нақты Қазақстан үшін – қайтып келе жатқан мигранттарды реинтеграциялау бағдарламаларын дамыту, білікті мамандар ағынын ынталандыру және шетелде еңбек мигранттарын қорғау тетіктерін енгізу.

Осылайша, зерттеудің жаңалығы мигранттарды төрт санатқа жүйелеу және көші-қон ағындарын басқарудың теңдестірілген тәсілін жасауға мүмкіндік беретін сараланған саяси шараларды әзірлеу болып табылады. Бұл тәсілдеме тәуекелдерді азайтуға және шыққан елдер үшін де, баратын елдер үшін де әлеуметтік-экономикалық пайданы барынша арттыруға мүмкіндік береді.

Алғыс айту, мүдделер қақтығысы. Бұл мақала Еуропалық Одақпен қаржыландырылады. Алайда, айтылған көзқарастар мен пікірлер тек авторларға тиесілі және міндетті түрде Еуропалық Одақтың немесе Еуропалық білім және мәдениет жөніндегі Атқарушы Агенттіктің (EACEA) көзқарасын білдірмейді. Олар үшін Еуропалық Одақ та, EACEA да жауап бере алмайды.

Әдебиеттер тізімі

1. International Organization for Migration. World Migration Report 2022. Geneva: IOM, 2022. 480 p.
2. Harris J., Todaro M. Migration, Unemployment, and Development: A Two-Sector Analysis // The American Economic Review. – 1970. – Vol. 60, No. 1. – P. 126–142.
3. Сыздықбеков Е.С. Внешняя трудовая миграция как фактор развития рынка труда в Республике Казахстан // Вестник КарГУ. Серия «Экономика». – 2022. – No 4(108). – С. 227–234.
4. Джансараева Р.Е. Анализ современной миграционной ситуации в Республике Казахстан // Вестник КазНУ. Серия Юридическая. – 2015. – Vol. 75, No. 3. – С. 284–290.
5. OECD. International Migration Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. 404 p.
6. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. International Migration 2022 Highlights. New York: United Nations, 2022. 38 p.
7. Мусина С.Т., Хусаинова Ж.С., Вечкинзова Е.А. Миграционные процессы в Казахстане: тенденции, специфика, факторы // Вестник КарГУ. Серия «Экономика». – 2020. – No 4(100). – С. 53–67.
8. Georgiana N. Remittances of migrant workers and their importance in economic growth // Romania. – 2018. – Vol. 8, No. 1. – P. 161–166.
9. Fasani F., Llull J., Tealdi C. The economics of migration: Labour market impacts and migration policies (Editorial) // Labour Economics. – 2020. – Vol. 67. – Article number 101929. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2020.101929>.
10. Тулегенова М.С., Тулейбаева А. Международная трудовая миграция: современные тенденции // Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2016. – No 3 (75). – С. 92–97.
11. Coulter S. Skill formation, immigration and European integration: The politics of the UK growth model // New Political Economy. – 2018. – Vol. 2. – P. 208–222. DOI: <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1370446>.
12. Han Q., Zhou K., Guo Z. Understanding rural household migration and homestead exit intentions: Toward sustainable land use and development goals // Journal of Geochemical Exploration. – 2024. – Vol. 267. – Article 107595.
13. Ren Y., Wang X. Impact of comparative advantages in origin and destination cities on return migrant workers' entrepreneurship: An induced network analysis // Cities. – 2025. – Vol. 156. – Article 05525.

References

1. International Organization for Migration. World Migration Report 2022. Geneva: IOM, 2022. 480 p.
2. Harris J., Todaro M. Migration, Unemployment, and Development: A Two-Sector Analysis, The American Economic Review, №60, 126-142(1970).
3. Syzdykbekov E.S. Vneshnjajatrudovajamigracijakakfaktorrazvitiyarnkatruda v RespublikeKazahstan [External labor migration as a factor in the development of the labor market

- in the Republic of Kazakhstan], VestnikKarU. Serija «Jekonomika» [Bulletin of the Karaganda University. Economy Series], No4(108), 227-234(2022). [in Russian]
4. Dzhansaraeva R. E. Analiz sovremennoj migracionnoj situacii v Respublike Kazakhstan [Analysis of the current migration situation in the Republic of Kazakhstan], VestnikKazNU. Serija Juridicheskaja [Journal of actual problems of jurisprudence], 75(3), 284-290(2015). [in Russian]
 5. OECD. International Migration Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. 404 p.
 6. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. International Migration 2022 Highlights. New York: United Nations, 2022. 38 p.
 7. Musina S.T., Husainova Zh.S., Vechkinzova E.A. Migracionnyy processy v Kazahstane: tendencii, specifika, factory [Migration processes in Kazakhstan: trends, specifics, factors], VestnikKarGU. Serija «Jekonomika» [Bulletin of the Karaganda University. Economy Series], No 4(100), 53-67(2020). [in Russian]
 8. Georgiana N. Remittances of migrant workers and their importance in economic growth, Romania, Vol. 8, no. 1, 161-166(2018).
 9. Fasanim F., Llull J., Tealdi C. The economics of migration: Labour market impacts and migration policies (Editorial), Labour Economics, 67, 101929(2020).
 10. Tulegenova M.S., Tulejbaeva A. Mezhdunarodnaja trudovaja migracija: sovremennyye tendencii [International labour migration: current trends] // VestnikKazNU. Serija mezhdunarodnye otnosheniya i mezhdunarodnoe pravo [International Relations and International Law Journal], №3 (75), 92-97(2016). [in Russian]
 11. Coulter S. Skill formation, immigration and European intergration: The politics of the UK growth model, New Political Economy, 2, 208–222(2018).
 12. Han Q., Zhou K., Guo Z. Understanding rural household migration and homestead exit intentions: Toward sustainable land use and development goals, Journal of Geochemical Exploration, 267, 107595(2024).
 13. Ren Y., Wang X. Impact of comparative advantages in origin and destination cities on return migrant workers' entrepreneurship: An induced network analysis, Cities, 156, 05525(2025).

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКЕ: ВЫЗОВЫ И РЕШЕНИЯ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Карина НЕВМАТУЛИНА*, PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан. carisha_07@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0839-9071>

Саян ШАКЕЕВ, кандидат экономических наук, доцент, Карагандинский университет им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан. sayan.79@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6119-1777>

Сая АБЕУОВА, кандидат экономических наук, доцент, Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан. sayaabeuova@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-3384-2998>

Гульнар БАЙГОЖИНА, PhD, Карагандинский университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан. gulnara_2007@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7779-9509>

Абдумалик КАДИРОВ, д.э.н., Ферганский государственный технический университет, Фергана, Узбекистан. abdumalikkadirov84@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2384-5271>

MODERN APPROACHES TO MIGRATION POLICY: CHALLENGES AND SOLUTIONS FOR SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Karina NEVMATULINA*, PhD, docent, Karaganda university of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan. carisha_07@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-0839-9071>

Sayan SHAKEYEV, candidate of economic sciences, Associate Professor, Academician Buketov Karaganda University, Karaganda, Kazakhstan. sayan.79@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6119-1777>

Saya ABEUOVA, candidate of economic sciences, Associate Professor, Karaganda university of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan. <https://orcid.org/0000-0002-3384-2998>

Gulnar BAIGOZHINA, Karaganda university of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan. gulnara_2007@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0001-7779-9509>

Abdumalik KADIROV, Doctor of Economics, Fergana State Technical University, Ferghana, Uzbekistan. abdumalikkadirov84@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2384-5271>



This article is an Open Access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)